
Intervju

Jacques Derrida: Odložena demokracija*

- Kaj je javno mnenje danes?

Danes? Silhueta fantoma, obsedenost demokratične zavesti. Fantom ima nekatere pravice in zmožnosti. Kako zajeti protislovne zahteve? Zakaj se mora parlamentarna demokracija varovati tega, kar je vendar podobno izvoru njene legitimacije? Prav imate, ko precizirate: danes, *na današnji dan*. *Ritem*, *medij* in na prvem mestu *zgodovina* javnega mnenja, to so vprašanja *dneva*.

1. Mnenje pripisuje "javnim mnenjem" slabosti in odlike nepredvidljivega: "gibljava in spremenljiva", "težko obvladljiva", je trdilo že Pismo D'Alembertu. Kot "kocke" kljubujejo hkrati "sili in razumu". Javna mnenja se dejansko in praviloma lahko spreminjajo *iz dneva v dan*. Javno mnenje je dobesedno *efemerno* in nima statusa, ker ni zavezano stalnosti, celo stalnosti v nestalnosti ne, saj ima včasih "dolga obdobja". Prva dvoumnost zadeva ta *ritem*: če bi javno mnenje imelo svoje lastno mesto (prav to pa je vprašljivo), bi bilo forum nenehne in transparentne razprave. Hkrati bi nasprotovalo nedemokratičnim silam in svoji lastni politični reprezentaciji. *Le-ta* ne bo nikoli skladna z javnim mnenjem, diha, sklepa in odloča v drugih ritmih. Bati se je mogoče tudi tiranije mnenjskih gibanj. Hitrost, sam "iz dneva v dan" "dolgega trajanja" včasih prizadene strogost razprave, čas "ovedenja" in povzroči paradoksalne zakasnitve mnenja glede na predstavniške instance. Zdi se nam, da glede smrtne kazni vemo (vendar predvsem prek raziskav javnega mnenja!), da naj bi *danes* večine ne bile iste: 1. v parlamentu, 2. v primeru referendumskega opredeljevanja, 3. ko gre za "javnomnenjske" ali sociološke raziskave. Za razhajanja ali razlike v ritmu ne manjka primerov. V kampanji za priznanje pravice do

* V izvirniku *La démocratie ajournée*. Integralna različica pogovora z Olivierjem Salvatorijem in Nicolaasom Weillom, ki je bil v skrajšani obliki objavljen v *Le Monde de la révolution française* št. 1 (mesečnik, januar 1989). (Op. prev.)

glasovanja priseljencev na lokalnih volitvah je SOS Racisme** moral najprej informirati in prepričati neko javnost, ki ji je *zatem* prisluhnila parlamentarna večina; vendar je predsednik republike, ko je bil za to mesto še kandidat, o tem vprašanju že *tedaj* napovedal svoje osebno "mnenje", še več, razgrnil svoje poglede o trenutnem stanju, v resnici pa o kasnjenju javnosti in celo parlamenta, kar ni brez učinkov na oba. Zavajajoča topologija. Kako naj bi v tem primeru določili javno mnenje? Ima svoje *mesto*? Kje ga je moč uzreti in to *kot tako*? Tavanje njegovega lastnega telesa je tudi povsodnost neke prikazni. *V nobenem od teh prostorov ni navzoče kot tako*. Javno mnenje presega okvire volilne reprezentacije in načeloma ni niti *splošna volja* niti *narod* niti *ideologija* niti vsota zasebnih mnenj, razčlenjenih s pomočjo socioloških tehnik ali sodobnih ustanov za raziskavo javnega mnenja. Javno mnenje ne spregovori v prvi osebi, ni objekt niti subjekt ("mi", "ljudje"), mogoče ga je *navajati*, ga pripraviti, da spregovori, ga potegniti iz trebuha (ventrilokvirati) ("resnična dežela", "tiha večina", "moral majority" Nixona, "main-stream" Busha, itd.), vendar to "povprečje" ohranja sposobnost upiranja sredstvom, "primernih za vodenje javnega mnenja", "veščini njegovega spreminjanja", ki ne poznajo, dodaja Rousseau, "ne razuma ne kreposti ne zakonov".

2. Temu bogu negativne politologije je potreben nek *medium*, da bi pri belem dnevu lahko pokazal znake življenja. *Vsakodnevni* ritem, ki je zanj bistven, predpostavlja množično razširjenost nečesa takšnega, kot je *dnevnik*. Ta tehno-ekonomska oblast mnenju omogoča, da se vzpostavi in da se prepozna kot *javno* mnenje. Čeprav se te kategorije danes ne zdijo primerne, velja o dnevniku mnenje, da javni vidljivosti zagotavlja mesto, ki je primerno za *informiranje*, *formiranje*, *premišljevanje ali izražanje*, potemtakem za *predstavitev* nekega mnenja, ki naj bi v njem našlo okolje svoje svobode. Korelacija med *vsakodnevnim* - zapisanim ali avdiovizualnim - in zgodovino javnega mnenja obilno presega to, kar imenujejo "mnenjski tisk". Dragocene, nevarne in vse bolj "izostrene" raziskave javnega mnenja se prilagajajo ritmu, ki ne bo nikoli ritem politične ali sindikalne reprezentacije. Na dan

** SOS Racisme je ime organizacije, ki skuša združiti vse protirasistične sile v Franciji in na različne načine senzibilizirati javno menje za vprašanja medrasnih odnosov in olajšati položaj priseljencev nefrancoskega porekla. (Op. prev.)

pridejo v tisku, ki je pogosto njihov pobudnik in ohranja nad njimi oblast. Nenazadnje vemo - in dnevnik *proizvaja* novost te novice s tem, ko o njej *poroča* - da javno mnenje *dandanes* ni več to, kar je bilo včeraj in od začetkov njegove zgodovine.

3. Pojav nikoli ni bil *naraven*, tj. univerzalen. Nič bolj od vsakodnevnosti kot poglavitne kategorije družbenega ritma. Preden se vprašamo o predpostavljani "realnosti" javnega mnenja *danes* kot o kinematografiji njene silhuete, je treba spomniti, da ima fantom *zgodovino*: evropsko, nedavno in močno skandirano. Nedvomno je govornica o mnenju stara kot svet: *doxa* ali "mnenje" (kar ni povsem isto) imata gotovo ekvivalente v nezahodnih kulturah. Vendar se zgodovina *javnega* mnenja zdi povezana z evropsko politično govornico. Čeprav je izročilo politične filozofije pripravilo "njegovo dobo", je javno mnenje moderni *artefakt* (glede tega nudijo najvidnejše zaznamke premise ameriške in francoske revolucije). Mislim, da o javnem mnenju, pod tem ali onim imenom, niso govorili in ga jemali resno, vse dokler ni bilo modela parlamentarne demokracije kot aparata zakonov (v Franciji: od XI. člena Deklaracije o človekovih pravicah do zakona iz l. 1881 o svobodi tiska), ki je dovolil ali obljubil oblikovanje, izražanje in predvsem seveda "objavljanje" tega mnenja *izven* političnih ali korporativnih reprezentacij.

Če v nekem trenutku mnenje ni volilno, je, kot to kaže njegovo ime, poklicano, da se izrazi kot presoja. Nikoli ni vednost, pač pa angažirano ocenjevanje, dejanje volje. Vedno ima obliko "sodbe" (da ali ne), ki mora na to parlamentarno demokracijo delovati kontrolno in usmerjevalno. Po drugi strani, z gledišča politične odločitve v strogem pomenu, ostaja ta znatna moč vedno "potencialna". In znotraj nevidnih meja. Ni je ne znotraj ne zunaj. Umešča se izven statutarnega predstavljanja, vendar je kot zunanost neodvisnega javnega mnenja ta zunanost lahko pripoznana samo v parlamentarnih demokracijah in v reprezentacijskih strukturah: v perspektivi možnega glasovanja in posega v reprezentacijo ali nanjo. Paradigmatski moment: *les Cahiers de Doléances*. Kot mesto potencialnega volilstva je javno mnenje skupščina državljanov, ki so poklicani, da s pomočjo sodbe odločijo o rečeh v pristojnosti legalnih reprezentacij, vendar tudi glede reči, ki tem vsaj začasno uhajajo v območje, katerega današnje širjenje in pospešeno diferenciranje zastavlja resna vprašanja o sedanjem delovanju liberalne demokracije, če že ne o njenih načelih. Spomnite

se manifestacij za "zasebne šole", "koordinacij" študentov ali bolničarskega osebja, razprav o RU 486, o aidsu, o narkomaniji ali o prezervativih in celo o Scorsesejevem filmu (tu mislim na govor, izjavo ali manifestacijo kot na elemente javnega mnenja, in ne na bombe, ki naj bi ga pokončale). Vse, kar ni reda sodbe, odločitve in predvsem reprezentacije, uhaja hkrati sedanjim demokratičnim ustanovam in javnemu mnenju kot takemu. Ta par povezuje zmožnost ovrednotenja v obliki sodbe, ki odloča (da ali ne) in ki se proizvede v reprezentaciji. Raziskave javnega mnenja se temu zakonu skušajo izogniti tako, da po eni strani presejajo okvir volilnih in neposredno političnih vprašanj, po drugi strani pa tako, da pomnožijo ovrednotenja v odstotna (več ali manj) glede na alternativna (da ali ne). Vendar nek diskurz zadeva javno mnenje *kot tako* samo, če anticipira zakonodajno razpravo in če "bolj ali manj" napoveduje nek "da ali ne". Kaj postane tedaj zaloga izkušnje, vrednotenja in celo določitve ("načini", "okusi", "običaji"), ki ni odvisna od sodbe (da ali ne) in reprezentacije, v vseh pomenih te besede? Šele na tem mestu je mogoče mnenju samemu zastaviti vprašanje njegove avtoritete - ne glede njegovih vsebin, pač pa glede njegove oblike predvolilne sodbe - in celo vprašanje razločka javno/zasebno, katerega strogost bo vedno ogrožala govorica. Kakšno mesto nameniti tovrstnim vprašanjem v javnosti in potemtakem tudi v politiki?

"Mnenjska vlada" na mnenje lahko stavi, lahko ga ustvari ali se nanj sklicuje proti institucionalnim reprezentacijam. Vendar je to mogoče narediti in reči samo v demokracijah, ki so vsaj formalne. Ljudska diktatura ali totalitaren režim nista mnenjski vladi (kar danes prihaja na dan v ZSSR, je morda preprosto javno mnenje). Nova sredstva ažuriranja, ki mnenju jemljejo utrip v skoraj dnevnem ritmu, neko oblast (na primer, predsednika države ali celo oblast demokratične vlade) avtorizirajo in zavezujejo k vračunanju razvoja, preden in potem ko se izrazi v skupščini, v strankah in v sindikatih, k odkrivanju premikov večine pred volitvami in pred referendumi. Kar ne pomeni, da je mnenje brezobličen zbirnik divje spontanosti, ki bi prestopala okvire organizacij (strank, sindikatov itd.). Nedavne "koordinacije" študentov ali bolničarskega osebja, niti pasivne niti aktivne, so bile v enaki meri "zmanipulirane", kot so na drugi strani nastajale iz spontane neorganiziranosti. Da bi analizo - in politično dejavnost - privedli onstran te površne alternative, so torej potrebne druge kategorije. Enako velja tudi za odnose z ustanovami in predvsem s tiskom: javno mnenje

se ne izraža, če s tem razumemo, da obstaja v nekakšni notranjosti, preden se, kot tako, v svoji fenomenalnosti ne izrazi pri belem dnevu. Javno mnenje je fenomenalno. Tisk ga ne proizvaja ali oblikuje, oziroma nanj vpliva ali ga preusmerja nič bolj, kot ga preprosto zrcali ali reprezentira. Te naivne ali robate interpretacije imajo svoje korenine v mogočni filozofski govorici. Mar dokazati svojo odgovornost ne pomeni v prvi vrsti skušati jih ponovno premisliti? Naloga je filozofska in politična, teoretska in praktična, težavna in nevarna, saj tvega, da zadene na sam pojem reprezentacije, na "idejo reprezentantov", ki je bila za Rousseauja "moderna". Mar ni odgovornost demokrata, da misli aksiome ali temelje demokracije? Da neprestano razčlenja njene zgodovinske dolčitve, tiste, ki jih je l. 1989 mogoče, in tiste, ki jih ni mogoče zamejiti?

Saj gre vendar za prihodnost demokracije. Razsežnost "javnega" prostora vstopi v filozofsko moderno z razsvetljenstvom, s francosko in ameriško revolucijo in z govoricami, kot je Kantova, ki *Aufklärung* - napredek razsvetljenstva in luči dneva - povezuje s svobodo javne uporabe razuma na vseh področjih (čeprav se razum ne reducira na "mnenje" in ga mora tudi kritizirati). Tehno-ekonomska sprememba medijev zaznamuje novo premestitev poudarka v tej porevolucionarni moderni. Od konca prve svetovne vojne sem, predvsem v Nemčiji, so krize, ki jih je radio zmožel vnesti v tradicionalni prostor parlamentarne demokracije, sprožale resne debate (prim. *Kritiko javnega mnenja* Tönniesia iz l. 1922 in dela C. Schmitta, njegov vpliv je še živ tako na desnici kot na levici, pa naj ga navajajo ali ne, v vseh analizah javnega prostora, na primer pri Habermasu. Vanje se na tem mestu ni mogoče spustiti. In ne pozabite na omejitve tiska: omejitve niso samo količinske, vsiljujejo tudi modele berljivosti. Vsi zastavki, o katerih ta hip razpravljamo, se zgoščajo v tem, kar moram tu zaupati elipsi telegrama. Ali v tisku lahko resno govorimo o tisku? Da in ne, tihotapsko). Te razprave niso zamrle: pomislite na neposredno mednarodne učinke jutrišnje televizije na javno mnenje, ki je spočetka veljalo za nacionalno. Pomislite na spremembe, ki jih vpeljujejo tehnike raziskav javnega mnenja in ki lahko dobesedno pospremijo, bolje, proizvedejo televizijski dogodek ("*L'heure de vérité*!"). Tako kot tisk lahko tudi ta tehnika pripusti k besedi manjšine oropane institucionalne reprezentacije, lahko popravi napake in krivice - o tem ni dvoma; vendar, ponovimo to, ta "demokratizacija" nikoli ne reprezentira, legitimno in brez filtriranja, nekega "javnega mnenja". "Svoboda

tiska" je najdragocenejša dobrina demokracije, vendar, vsaj kolikor vprašanjem, ki smo jih zastavili, dejansko, v zakonih in običajih ni zadoščeno, ostaja ta temeljna "svoboščina" nekaj, kar je potrebno iznajti. *Vsak dan*. Vsaj. In z njo vred tudi demokracijo.

- Kakšen sistem si moramo potemtakem izmisliti, da formalno svoboden tisk ne bi deloval kot cenzura?

O tej "vrsti zakona", ki je "sodba" javnega mnenja, govori (Rousseaujeva - op. prev.) *Družbena pogodba* prav v poglavju "O cenzuri". Ali se lahko zanesemo na nasprotje *forma/vsebinska*? Ali zadostuje določeni obliki dati neko vsebino, da bi dosegli napredek svobode tiska, tj. pravice, ki nikoli ne bo brez obveznosti in brez priznanja svobode "pred tiskom"? Formalno strogost, brez katere nobena pravica ni zaščitena, je potrebno ohraniti in si izmisliti bolj pretanjene dispozitive in bolj diferencirano zakonodajo, ki bo bolj naravnana na tehno-ekonomske spremembe "svobodnega tržišča". Naloga je neskončna: ne samo zato, ker bo vedno ostalo še več ali manj, kar bo treba postoriti, temveč zaradi *načelnega protislovja*. Demokracija mora seveda bdeti, da cenzura (v pravnem pomenu: "kritika, ki razpolaga z javno močjo", kot pravi Kant) ne pridobi spet izgubljenega ozemlja. Boriti se je treba proti učinkom "cenzure" v širokem pomenu besede, proti - če lahko tako rečem - "novi cenzuri", ki ogroža liberalne družbe, proti akumulacijam, koncentracijam, monopolom, skratka proti vsem količinskim pojavom, ki lahko postavijo na obrobje ali prisilijo k molku vse, kar presega njihov okvir. Vendar se prav tako ni mogoče *preprosto* zavzemati za pluralnost, za razpršitev, razdrobitev, za gibljivost filtrirnih mest ali subjektov, ki z njimi razpolagajo. Te marginalizacije in odsotnost splošnega foruma bi lahko izrabile določene socialno-ekonomske sile. Kako stopiti na pot velikih razprav, dostopnih večini, in hkrati obogatiti številnost in kakovost javnih govoric, instanc ocenjevanja, "scen" ali mest vidnosti itd.? Nemogoča stava, aporija? Ta nemogoča in nujna iznajdba se lahko naznani le izhajajoč iz nekega drugega imperativa: enotnost ali "osrednjost" demokratičnega foruma se ne sme pomešati z enotnostjo množice, koncentracije, homogenosti ali monopola. "Nova cenzura", v tem je moč njene zvijače, koncentriranje združuje z drobljenjem, akumuliranje s privatiziranjem. "Nova cenzura" depolitizira. V "avdiovizualnem" je ta strašna logika bolj zaznavna, vendar ne ostaja v

njegovih mejah. Delovati začne v trenutku, ko neka interpretacija, tj. neka selektivna ocena, oblikuje (*informe*) neko "dejstvo". Nobena informacija ji ne ubeži.

To je še preveč jasno vidno v t.i. "kulturniškem" tisku (umetnosti, literaturi, filozofiji itd.) in v tistih "pretanjenih" ocenah, ki so nadoločene, nadkodirane in ki javno mnenje ne nagovarjajo *neposredno*, tako kot politične sodbe ali volilne odločitve. Vsakokrat ko medijska ustanova spravi v pogon tržne pojave velikega obsega, v enaki meri zasega in cenzurira; dogmatizira - ne glede na njen realni eklekticism ali fasadni liberalizem, na njene kreposti in njene slabosti, na njeno zbujanje pozornosti ali njeno dolgočasenje, ne glede na to, ali se zdi izbrana, vulgarna ali oboje hkrati. Ko je enemu samemu sodniku poverjen monopol ocenjevanja o tem ali onem, filtriranja, ekspozicije belemu dnevu, ne glede na to, kaj si morda mislimo o tej ali oni njegovi nadarjenosti, ta sodnik določa prodajo v veleblagovnicah kulture. V primeru, da delo ne izpolnjuje pogojev vidljivosti na tem velikem malem zrcalu, ki očara s tem, ko razobliči, prečisti in k sebi pritegne toliko energije, ki prekinja pogovor, podreja družbeno telo in pogled novi fiziologiji in zaganja v tujino poslednje ikone nacionalne kulture, je odrinjeno daleč stran od sodišča, v noč *malone zasebne ograde*. Da bi bila danes neka knjiga v tem merilu kaj več od zaupnega in *malone* zasebnega dopisovanja, se mora prodati in - razlikujmo - brati v več kot desetisočih primerkih. Rezultat: t.i. "zahtevne" raziskave, uporne do stereotipnosti podobe ali pripovedi, neprilagojene merilom kulture, ki se predstavlja v svojem "povprečku" (v ednini "mnenje" pomeni vedno povpreček), so izključene iz scene: prikrite in odtegnjene *dnevu*. *Na podlagi tega o njih sodijo*, da so vse bolj "obskurne", "zahtevne" oz. "neberljive" in tako *postanejo* to, kar pravijo, da so, in hočejo, da bi postale: nedostopne. Cikel se pospešuje. Karkoli že pravijo o kakovosti naših "kulturnih" medijev, je mar naključje, da je naša dežela v Evropi med tistimi, kjer najmanj berejo? če so naše knjižnice v poraznem stanju, ki se ga skoraj ne da priznati? in če, nerazdružljiv problem, šola in univerza, prednostna mesta "oblikovanja presoje", dopuščata takšne muke?

Toda tudi tu ne smemo poenostavljati. Morda je treba računati tudi z drugimi ritmi in drugimi potmi. Morda se ne smemo prepustiti čarom količinske neposrednosti. Tako kot šola tudi tisk prispeva h kakovosti demokratizacije. Vstop v poprečje je pogosto napredek. Odvisno od

primera lahko dnevniki, v najboljšem *ali* v najslabšem primeru, poudarijo *ali* denuncirajo uradne ocene (npr. ocene akademskega telesa). In nazadnje, je mar medijska moč neomejena? Tudi njo iz dneva v dan ocenjuje občinstvo, ki ne molči vedno. V svoji heterogenosti lahko včasih iz enega mesta svojega velikega telesa kritizira samo sebe na drugem mestu. Ali ji konec koncev ne sodijo na daljšo dobo in po merilih, ki ostajajo zanjo nujno nepojasnljiva? Če prispeva k uspehom množičnosti, ki so naslednji mesec pozabljeni, mar s tem ne drvi tudi sama v pozabo? Nepravočasni prodori, ki ubežijo mreži njene berljivosti, se lahko nekega dne uveljavijo na način, ki se mu ne bo mogoče upirati. Znano je, da je včasih za prihodnjo usodo nekega dela kakovost desetih branj odločilnejša od dejanskosti desetstisočih kupcev. Kaj bi naši veliki medijski stroji naredili iz Rimbauda ali Lautrémonta, iz Nietzscheja ali Prousta, iz Kafke ali Joycea iz leta 1989? Sprva jih je rešila peščica bralcev (minimalna stopnja poslušarnosti), vendar kakšnih! Morda ta analogija že boleha za anahronizmom; žal, kajti *notranja* zgodovina teh pustolovščin je bila brez dvoma povezana s svojo *zunanjostjo* in, če to zanikamo ali ne, z že propadlo strukturo "javnega prostora". Kljub temu ima nizka naklada eno možnost: *malone* zasebna, ima kljub temu dostop do javnosti. Med obema je *samizdat*. Upoštevajoč te ritme in kakovostne razlike, se zdi luknjičavost meje med "zasebnim" in "javnim" bolj neizračunljiva kot kdajkoli. Vsak dogodek se pogaja z zakonom, kot to počnejo tihotapci in uporniki. Prehod ni nikoli zagotovljen. Javno mnenje morda res ni neizračunljiv popreček, vendar je morda v njem nekaj neizračunljivega. Če *obstaja*, neizračunljivo nikoli ne *nastopi*, ni ga, nikoli ni predmet znanstvene ali filozofske objektivacije.

Koncentracija ali razpršitev torej ni edina izbira. Alternativa bi v odnosih medijev do "občinstva", do "občinstev" tako bila bolj med *enostranskim* in *mногоstranskim*. *Odgovornost*, tj. svoboda tiska in svoboda *pred* tiskom, bo vedno odvisna od učinkovitosti neke "pravice do odgovora", ki državljanu omogoča, da je več kot le drobec (skratka zasebnik in to čedalje bolj) pasivnega in potrošniškega občinstva, ki je s tem nujno oškodovano. Obstaja demokracija brez vzajemnosti?

- Kako pravici do odgovora dati takšen obseg?

Francija je ena od redkih držav, ki priznava *pravico do popravka* (s strani javnih oblasti, na katere se omejuje) in širše, *pravico do odgovora*. To je temeljna pravica. Vendar jo je moč uveljavljati le v zelo ozkih okvirih (tu mislim na pravo v strogem pomenu in ne na moralo ali politiko). Napaka ali ponaredek, izpust, interpretativno nasilje, napačno poenostavljanje, retorika namigovanja, tudi podlost ostanejo na radiu, televiziji ali v dnevnikih največkrat brez javnega in takojšnjega odgovora. In seveda množično v knjigah. Celo v primerih, ko odgovora že vnaprej ne otežujejo tehnične ali pravne ovire, ga v splošnem nevtralizirajo mesto, okvir in zamik. Kolikor pravica do odgovora ne bo dobila svojega celotnega obsega in dejanskosti (ponovno neskončna naloga), bo demokracija omejena. Samo v tisku? Da, vendar je *danes* tisk povsod: izdaja (se) vedno (za) dan sam. Javnemu prostoru, njegovi javnosti dela dan. Dan naredi samemu dnevu *Torej pravica do odgovora komaj obstaja*. Zakaj je sprenevedanje (fikcija demokracije) o nasilju te nesimetrije in tega, kar se v njej lahko ali ne sme pustiti reducirati tako pogosto? Zakaj licemerstvo, utaja ali zaslepljenost vpričo tega presežka razvidnosti? Zakaj je ta presežek razvidnosti hkrati jasen kot beli dan in najbolj nočno obličje demokracij, takšnih, kot so *ta hip*?

Spričo tega, da (neogibna) dobra volja ne bo spremenila reči, ki niso več odvisne od logike enostavne "zavesti" in juridičnega - to se pravi neustreznega - koncepta odgovornosti, spričo tega, da (neogibni in perfektibilni) tehnični dispozitivi in formalna zakonitost ne bodo nikoli prišli do konca temu nesorazmerju, spričo tega, da gre za odgovor in za odgovornost, za naslovitev in za naslovljenost itn., filozofski pojmi, ki smo jih nasledili, niso nikoli zadostovali, francoska revolucija bo priklicana v spomin samo, če se bo sklicevala na druge. Ta klic, spomin na oblubo, išče nov ton. Brez dvoma ne bo več "revolucionaren" in si mora vzeti svoj čas, več kot "revolucionarni *dan*". Nič mu tega ne zagotavlja in več o tem na eni strani ne morem reči.

"Še en napor"

In še eno besedo, če dovolite, prav tisto, ki ste mi jo dali za iztočnico, *danes*. Dnevi so že šteti: v *drugi hitrosti* se že napoveduje *dan*, ko bo *dneva* konec. Napoveduje se dan, ko dan (vidnost podobe in javnost publike, vendar tudi enotnost vsakodnevnega ritma, pa tudi fenomenal-

nosti politike, pa morda tudi in hkrati s tem njenega bistva samega) ne bo več *ratio essendi*, razlog ali dnevni obrok (*la raison ou la ration*) teletateoretskih učinkov, o katerih smo govorili.

Je bil dan vedno merilo vseh stvari, kot se pretvarjamo, da verjamemo? V svoji prvi izdaji ostaja to mnenje, komaj si upam reči ta umislek, najboljše porazdeljena reč na svetu.

Prevedel Igor Pribac